

ВІЙСЬКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЯДЕРНА ПРОГРАМА ПАКИСТАНУ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 114–119

Поява нових ядерних держав, не охоплених Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, поставила під сумнів ефективність і саме існування міжнародного режиму нерозповсюдження. Пакистан став неофіційною ядерною державою, а його ядерна програма — джерелом розповсюдження ядерних матеріалів і технологій. Досліджується стан, рівень та напрямки розвитку ракетно-ядерних технологій у Пакистані.

Пакистан слугує прикладом мусульманської держави, в якій за півстоліття незалежного розвитку військові тричі (1958–1969, 1969–1971, 1977–1988 рр.) перебували у владі — всього близько 25 років. Інтерес з боку світової спільноти до військового потенціалу та військової політики Пакистану значно посилюється після серії ядерних випробувань у травні 1998 р. (проведених услід за аналогічними випробуваннями в сусідній Індії), які все частіше дають змогу говорити про “ісламську атомну бомбу” та про можливу релігійну війну, яка з регіонального рівня Південної Азії може потенційно перерости у глобальну ядерну катастрофу.

Поява нових ядерних держав, не охоплених Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), поставила під сумнів ефективність і саме існування міжнародного режиму нерозповсюдження. Тому дослідження ядерної програми Пакистану є надзвичайно актуальним. Ситуація ускладнюється ще й тим, що Південна Азія є одним з регіонів, де впродовж тривалого часу залишаються не вирішеними територіальні, етнічні та інші проблеми. Останнім часом особливої актуальності набули проблеми, пов'язані з гонкою озброєнь і ядерною безпекою в регіоні.

Інтерес до дослідження ядерної програми Пакистану зумовлений також тим, що вона вже стала джерелом розповсюдження ядерних матеріалів і технологій. Можлива поява нових неофіційних ядерних держав — КНДР та Ірану — змушує світову спільноту шукати нові заходи щодо зміцнення міжнародного режиму нерозповсюдження. Без створеної А. К. Ханом мережі розповсюдження

ядерних матеріалів і технологій навряд чи Іран настільки розвинув би свою ядерну програму. В умовах постбіполярних міжнародних відносин розповсюдження зброї масового знищення визнано як одну з ключових загроз міжнародній безпеці. Дослідження ядерної програми Пакистану, її впливу на режим нерозповсюдження допоможе знайти нові шляхи збереження режиму нерозповсюдження ядерної зброї.

За відсутності ґрунтовних досліджень, присвячених ядерній програмі Пакистану, можна лише констатувати достатньо велику увагу до індо-пакистанського конфлікту та шляхів його вирішення. Серед українських дослідників привертає увагу праця О. Маначинського, де він аналізує сучасну військову політику Індії та Пакистану та її можливі наслідки [2]. Окрім того, відзначимо статті сучасних російських дослідників — С. Баранова [1], Т. Шаумяна [8], П. Морозова [3], О. Плешова [5], в яких розглядаються питання ядерної безпеки в регіоні, кашмірська проблема й ісламський фактор у суспільно-політичній системі Пакистану.

У 90-х роках ХХ ст. було опубліковано декілька монографій, присвячених питанням безпеки та аспектам виробництва плутонію і високозбагаченого урану. Найбільш авторитетними треба визнати дослідження Д. Олбрайт, Ф. Беркута [16]. Деякі публікації висвітлювали регіональні особливості нерозповсюдження, історію ядерних програм “неофіційних” ядерних держав. Серед монографій, присвячених проблемі нерозповсюдження, можна виокремити праці С. Коена [10], У. Хантлі [13] та ін.

Спробуємо дослідити стан, рівень та напрямки розвитку ракетно-ядерних технологій у Пакистані. З урахуванням геополітичної ситуації в регіоні оцінимо склад і структуру створюваних національних ядерних сил.

Відповідно до сучасних концепцій військовий потенціал — це сукупність реальних матеріальних і духовних можливостей суспільства, які можуть бути використані в інтересах безпеки шляхом ведення війни або вирішення інших міжнародних і внутрішніх задач з використанням воєнної сили. Він визначається матеріальними можливостями держави, кількістю та якістю людських ресурсів, озброєнь та військової техніки, розмірами і географічним розташуванням конкретної країни. Розглядаючи військово-економічний потенціал Пакистану, виокремимо дві суттєві обставини:

1) зростаюча залежність країни від зовнішнього ринку — від військово-технічної та економічної допомоги основних іноземних інвесторів;

2) міжнародний контекст, важливість якого різко зростає з переходом з регіонального на глобальний рівень.

Витрати на оборону традиційно займали вагоме місце у пакистанському державному бюджеті. Маючи справу з таким більш сильним потенційним противником, як Індія, при відносно слабкому власному ресурсному базисі, військові завжди могли мотивувати високі витрати на оборону необхідністю зберігати ефективний військовий потенціал на мінімально необхідному рівні. Подібна практика широко підтримується в громадсько-політичних колах і зараз, тому що більшість населення в Пакистані, як і раніше, сприймають Індію як загрозу власній безпеці.

Вже у перших бюджетах незалежного Пакистану військові витрати дорівнювали 40–50 % поточних асигнувань, а згодом досягли 60 % [10, 167]. Їх швидке зростання було зумовлено вступом країни у військові блоки СЕНТО і СЕАТО в середині 50-х років, збройним конфліктом з Індією в 1965 р., відновленням армії після її капітуляції в Бангладеш у 1971 р. У 1958–1973 рр. витрати на військові цілі, згідно з офіційною статистикою, оцінювалися в 50–60 % державних поточних витрат; після цього їх частка скоротилась до 30–40 % державних витрат, змінюючись у межах 5–7 % ВВП [9, 46]. Навіть враховуючи темпи економічного розвитку, інфляцію, можна стверджувати, що реальне зростання витрат на оборону в 70–80-ті роки було досить значним.

У 1995/1996 фінансовому році із загальної суми державних поточних витрат у 434,6 млрд

рупій витрати на оборону склали 115,2 млрд, водночас на розвиток економіки було витрачено трохи менше — 96,5 млрд рупій. Починаючи з 90-х років відбувається неухильне зростання воєнних витрат в абсолютному відношенні, але в постійних цінах 1980/1981 фінансового року (як і їх частка в загальних державних витратах) вони приблизно стабілізувались [15].

Їх відносна стабільність пояснюється, по-перше, великими витратами на сплату зовнішнього боргу (в 1997/1998 фінансовому році він досяг уже 32 млрд доларів, а сплата зобов'язань щодо зовнішнього боргу складала 700 млн доларів на місяць), по-друге, неухильно зростаючими витратами на закупівлю військової техніки і технологій, зокрема, для ядерних досліджень. Водночас систему офіційного військового бюджету, що склалася, поки що не можна визнати оптимальною. На думку провідних експертів Світового банку, структура військових витрат (за аналогією зі всією структурою бюджетних асигнувань) потребує кардинального перегляду для приведення витрат на оборону до оптимальних розмірів, які ефективно забезпечують безпеку країни. Пакистанські військові експерти дотримуються, проте, іншої думки, вважаючи, що армія має розглядатися не тільки як оборонний потенціал, а й як сила, що здатна розпочати стратегічний наступ, включаючи можливість ведення війни на території противника.

Аналіз ядерної програми Пакистану неможливий без визначення її місця і значення у воєнному комплексі країни. Пакистан ще із середини 70-х років минулого століття активно здійснював “наздоганяючу” ядерну програму з метою нейтралізувати перевагу Індії у сфері ядерної зброї. Одним з найважливіших факторів, що зумовив політичне рішення керівництва Пакистану про початок ядерної програми, крім необхідності “досягти ядерного паритету в можливостях” з Індією, було чітке розуміння неспроможності Пакистану з політичних і економічних міркувань досягти з Індією рівноваги у звичайних озброєннях. Успішна реалізація цієї ядерної програми стала можливою завдяки виваженій політиці пакистанського керівництва на суперечках провідних світових держав та використанню сприятливої міжнародної обстановки.

Ядерна програма Пакистану почалася в 1972 р. незабаром після його поразки у війні 1971 року з Індією. Повномасштабний характер вона набула після проведення Індією першого ядерного випробування в 1974 р. Вже на початку 80-х років

пакистанські вчені розв'язали всі технологічні проблеми, пов'язані з розробкою ядерної зброї, включаючи освоєння технології збагачення урану (див. № 1 журналу [3, 23]).

У 1993 р. прем'єр-міністр Пакистану Наваз Шариф, залишивши свою посаду, заявив про те, що Пакистан має власну ядерну зброю. Уряд, який очолила на той час Беназір Бхутто, зробив заяву, що Пакистан, маючи достатньо знань і технологічних рішень в ядерній галузі, добровільно відмовляється від остаточного прийняття рішення про свій статус і дотримується без'ядерного вибору, поки політика Індії не змусить його змінити це рішення [4].

28 і 30 травня 1998 р. Пакистан здійснив серію ядерних випробувань, які отримали назву "Похран II" і "Чагай I", офіційно заявивши про володіння ядерно-вибуховими пристроями (ЯВП). Пакистан ще до ядерних випробувань виробив декілька ЯВП, які, проте, були у незібраному вигляді. За даними західних експертів, Пакистан отримав перший плутоній для ядерної зброї у 1985 р., а вже у 1986 р. його було достатньо для виготовлення першої ядерної бомби. Нині Пакистан має загалом 25–30 бойових ЯВП. За оцінками західних експертів, значно менша, ніж у Індії, кількість ЯВП пов'язана з обмеженими можливостями щодо напрацювання в ядерній галузі. Через це, можливо, структура ядерного арсеналу Пакистану буде слабо диверсифікованою.

Пакистанська ядерна інфраструктура досить велика. Найважливішими є такі її об'єкти [15]:

- ядерний полігон Чагай поблизу кордону з Афганістаном;
- комплекс з остаточної зборки ядерних боєприпасів у місті Вах;
- дослідницький центр у Кахуті з комплексами зі збагачення урану;
- легководні дослідницькі реактори потужністю в 9 і 13 МВт у Равалпінді (забезпечені гарантіями МАГАТЕ);
- реактор з напрацювання плутонію в Хушабі, який поки що будується, потужністю в 50–70 МВт;
- експериментальні комплекси зі збагачення урану в Сіалі і Голрі;
- дослідницький комплекс Пакистанського інституту ядерних досліджень.

Відкриті інформації про точні запаси радіоактивних матеріалів у Пакистані немає, але офіційні особи наприкінці 70-х — на початку 80-х років заявляли, що розвіданих запасів уранової руди у

країні достатньо для того, щоб забезпечити потреби АЕС, потужність яких набагато перевищувала потужність тоді єдиної діючої АЕС "Канупп" (125 МВт).

Зараз видобуток уранової руди і виробництво уранового концентрату зосереджено в Дера-Газі-Хані. На це виробництво не розповсюджуються гарантії МАГАТЕ. Видобуток уранової руди ведеться в цьому місці з 1976 р., а виробництво концентрату — з 1978 р. Крім того, уряд Пакистану приділяє велику увагу збільшенню фінансування розвідки нових і уточнення запасів старих родовищ.

Ключовим моментом ядерної програми Пакистану вважається його здатність виробляти уран для ядерної зброї. Крім того, із самого початку цієї програми керівництво Пакистану докладало багато зусиль для створення у країні радіохімічного виробництва з переробки відпрацьованого ядерного палива і виділення плутонію. Для цього вживалися заходи щодо створення лабораторних і експериментальних установок регенерації плутонію і практично водночас здійснювалися спроби імпортувати досить потужний регенераційний завод. При цьому широко використовувались методи легального і нелегального імпорту відповідного обладнання, технологій, механізмів і приладів. Можна стверджувати, що на сьогодні Пакистан має технологію регенерації плутонію, але широкомасштабне (за пакистанськими критеріями) виробництво плутонію (у тому числі для ядерної зброї) залежить лише від прийняття політичного рішення.

У Пакистані є декілька дослідницьких центрів, але найбільший інтерес становить дослідницький центр у Кахуті, в якому працює близько 7 тис. кваліфікованих фахівців (див. № 1 журналу [3, 24]). Крім того, Пакистан володіє діючим важководним енергетичним реактором потужністю 137 МВт у Карачі, який забезпечений гарантіями МАГАТЕ. Ця інфраструктура дає можливість Пакистану виробляти технічно досконалі ЯВП на базі ВЗУ і плутонію [14].

Ще одна особливість пакистанської ядерної програми полягає в тому, що технологічні знання стосовно виробництва ядерної зброї здебільше були отримані із-за кордону від пакистанців, які працювали на різних ядерних об'єктах у країнах Заходу, переважно в Європі. Це насамперед стосується технології центрифужного збагачення урану. Пакистан також використовував технічну інформацію та обладнання, які надавались йому з КНР. Китай, у свою чергу, розглядав Пакистан як

важливу протизагрозу Індії, відносини з якою були традиційно напруженими.

Зазначимо також велику роль пакистанських військових у всіх сферах ядерної програми, включаючи прийняття політичних рішень, які в інших країнах належать до виключної компетенції громадянського політичного керівництва. Це пов'язано передусім з тим, що пакистанська армія традиційно грає важливу інтеграційну роль у суспільстві.

Одним з "отців" пакистанської ядерної програми став Абдул Кадир Хан, спеціаліст у галузі металургії, який навчався в Німеччині і мав доступ до секретної інформації під час роботи на ядерному об'єкті компанії "Уренко" в Нідерландах. Після його повернення в Пакистан у 1975 р. ядерна програма набула винятково активного характеру. Він очолив програму з будівництва та оснащення центра ядерних досліджень у Кахуті [13].

Перші підозри щодо того, що Пакистан у своїй ядерній програмі вийшов за межі дозволеної діяльності, з'явилися в 1979 р., коли були зафіксовані централізовані закупівлі Ісламабадом обладнання для центру досліджень у Кахуті, яке не було подано представникам МАГАТЕ для інспекції. У 1983 р. державний департамент США констатував, що маються безперечні докази того, що Пакистан активно реалізує програму з виробництва ядерної зброї. Але оскільки Пакистан був важливою опорою для боротьби з радянською присутністю в Афганістані, адміністрація США в 1981 р. відклала на шість років введення проти Пакистану обмежень згідно з прийнятою в 1977 р. "поправкою Гленна-Саймінгтона", яка передбачала припинення надання економічної допомоги країнам, що імпортували ядерне обладнання без інспекцій з боку МАГАТЕ. У 1985 р. була прийнята "поправка Преслера", яка вимагала від американського президента на початку кожного фінансового року підтверджувати перед Конгресом, що Пакистан не має ядерної зброї і допомога з боку США суттєво зменшує ризик того, що Пакистан таку зброю придбає. В іншому випадку постачання зброї із США до Пакистану мають бути припинені. До 1989 р. президенти Рональд Рейган і Джордж Буш-старший підтверджували перед Конгресом відсутність у Пакистану ядерної зброї. У 1989 р. підтвердження було дано лише після того, як прем'єр-міністр Беназір Бхутто гарантувала відмову від продовження виробництва урану для ядерної зброї. Відмова президента Буша-старшого підтвердити відсутність у Пакистану ядерної зброї призвела до заморожування поставок до Пакистану озброєнь на загальну суму

в 1,3 млрд дол. Згодом через різні причини обмеження були пом'якшені відповідно до прийнятих у листопаді 1995 р. "поправки Брауна" і в 1997 р. "поправки Харкіна" [9].

Пом'якшення позиції США у цьому питанні пояснювалося намаганням зберегти можливість впливати на позицію Пакистану через "дозування" взаємодії.

Отже, можна дійти таких висновків. По-перше, на початку 90-х років Пакистан уже володів технологією створення ядерних вибухових пристроїв на основі урану. По-друге, країна вже мала можливості для виробництва високозбагаченого урану для ядерної зброї, а також для накопичення запасів. По-третє, на той час у Пакистані було декілька ядерних вибухових пристроїв, тобто ядерних бомб на основі урану.

Зазначимо, що пакистанський уряд приділяє серйозну увагу не лише ядерному, а й ракетному компоненту збройних сил. Відповідно до указу генерала Мушарафа, у країні було створене Командування стратегічними силами, яке очолив командувач ракетних частин стратегічного призначення. Збройні сили Пакистану мають на озброєнні два типи ракет середньої дальності "Торі", які можуть бути носіями ядерної зброї. До цього ж виду належать також ракети "Шахін-1" і "Шахін-2". Остання модернізація "Торі" має дальність польоту 1200–1800 км, вона може оснащуватися боєголовками з ядерною, біологічною чи хімічною зброєю, запускатися як з наземних, так і з повітряних платформ, має достатньо точну систему наведення [6].

За всіма цими параметрами "Торі" значно перевершує індійську ракету середньої дальності "Прітхві". Це означає, що Пакистан має більші можливості для доставки ядерної зброї, ніж Індія. Крім того, Ісламабад готовий до випробування нової модернізації ракети "Торі", яка має дальність польоту до 2700 км, тобто належить уже до класу ракет великої дальності. Індійські спеціалісти стверджують, що у керівників Пакистану є плани щодо розробки балістичної ракети "Типу" з дальністю польоту 4000 км.

Викладене тут дає змогу зробити наступні висновки:

1. Успіхи Пакистану у створенні ракетних засобів доставки ядерної зброї значною мірою пояснюються його співпрацею з іншими країнами, насамперед з КНР і КНДР. Також є вірогідною співпраця Ісламабаду з Іраном.

2. Використовуючи зарубіжний досвід (у тому числі практику нелегального імпорту компонен-

тів обладнання і технологій), Пакистан зумів досягти досить високого технологічного рівня розробки і виробництва ракетних засобів доставки.

3. Водночас з виробництвом і розгортанням ракетних засобів доставки Пакистан здійснює програму відпрацювання технології створення нових твердопаливних і рідкопаливних ракетних двигунів для засобів доставки, включаючи проведення серії випробувань.

4. У найближчій перспективі Пакистан може розробити ракетні засоби доставки, які, маючи ядерне оснащення, будуть здатні поразати цілі далеко за межами регіону.

Після проведення Пакистаном ядерних випробувань у 1998 р. США відмовились від політики пом'якшення санкцій. Але санкції все ж таки були зняті восени 2001 р. в якості заохочення пакистанського президента генерала Мушарафа, який повністю підтримав військову операцію США проти режиму талібів в Афганістані.

Оскільки пакистанське керівництво демонструє тверду рішучість у створенні національних ядерних сил, то особливий інтерес становить вибір ним воєнної доктрини. Достовірна інформація про неї практично відсутня. Президент Пакистану Первез Мушараф підтвердив, що Пакистан ніколи не буде першою країною, яка здійснить нове ядерне випробування, не сприятиме посиленню гонки озброєнь в регіоні, але Пакистан дотримуватиметься принципу “мінімального ядерного стримування” і вдосконалюватиме свої системи озброєння залежно від політики Індії у воєнній сфері. При цьому було підкреслено, що кількісні та якісні показники “мінімального ядерного стримування” визначатимуться залежно від дій Індії, у тому числі в ядерній галузі [11].

Але досвід Пакистану показав, що економічна могутність є одним з вирішальних моментів у реалізації ядерної програми. Ядерна програма виснажила економічні ресурси Пакистану. Внаслідок цього він не тільки програв геополітичне змагання Індії, яка має більш диверсифіковану економіку і систему зовнішніх зв'язків, а й зіткнувся зі зростаючими внутрішніми соціальними проблемами, які частково стали наслідком витрат на ядерну програму, а частково — наслідком зміни ставлення до Пакистану з боку провідних промислових країн світу. Для Пакистану результат ядерних випробувань став протилежним тому, який отримала Індія.

Крім того, на відміну від Індії, де рівень безпеки ядерних об'єктів традиційно високий, у Пакистані є ризик несанкціонованого доступу до ядерної інфраструктури з боку недержавних гравців, насамперед міжнародних екстремістських терористичних груп. Боротьба за владу і внутрішні суперечки також ставлять під загрозу безпеку його ядерних об'єктів.

Оцінюючи таку загрозу як високу, Сполучені Штати вже з перших днів після терористичних актів 11 вересня 2001 р. надали Пакистану допомогу у зміцненні захисту його ядерних об'єктів від терористів.

Таким чином, Пакистан є членом МАГАТЕ, але не приєднався до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу, не бере участі в міжнародних домовленостях відносно контролю за ядерним експортом. Пакистан має ядерний потенціал воєнного призначення. Військово-прикладна дослідницька та виробнича програма Пакистану вирізняється наявністю розвинутої інфраструктури і досить високим технічним рівнем. До початку 90-х років Пакистан вже мав декілька ядерних вибухових пристроїв, тобто ядерних уранових бомб. У країні є два ядерних полігона, де пакистанські спеціалісти здійснюють ядерні випробування. За оцінками більшості експертів, на сьогодні ядерні сили Пакистану складаються з ядерних бомб на основі урану. На думку пакистанських експертів, щоб мати можливість здійснювати ядерне стримування Індії, пакистанські збройні сили потребують загалом 60–70 ядерних боезапасів.

Зараз достатньо важко оцінювати обрану військовим керівництвом країни ядерну доктрину. Її основним принципом є створення “мінімальних ядерних сил стримування”, що дає можливість досить неоднозначно його трактувати. Підкреслимо, що дотримання цього принципу керівництвом Пакистану і наступні практичні дії визначатимуться здебільше політикою Індії в ракетно-ядерній галузі.

Досить часто військова ядерна програма Пакистану розглядається як сила, що урівноважує двох регіональних суперників, як компенсація переваги Індії у звичайній зброї. Але немає ніяких гарантій, що наявність в обох держав ядерної зброї призведе до створення відносно стабільної моделі взаємного ядерного стримування, оскільки прибічники нанесення превентивного удару є в обох країнах.

Література

1. Баранов С. В поисках статуса мировой державы // Азия и Африка сегодня. — 2003. — № 2. — С. 23–26.
2. Маначинський О. Ні кроку назад, ні півкроку вперед // Політика і час. — 2003. — № 1. — С. 16–19.
3. Морозов П. Эхо 1947 продолжает звучать и поныне // Азия и Африка сегодня. — 2001. — № 1, 2.
4. Москаленко В. Пакистан и Индия // Азия и Африка сегодня. — 1999. — № 1. — С. 18.
5. Плешов О. Ислам и политическая культура общества // Азия и Африка сегодня. — 2003. — № 3. — С. 17–19.
6. Соколовский М. Полвека на грани войны // Зеркало недели. — 2002. — 5–18 янв.
7. Тимербаяев Р. М. Режим ядерного нераспространения на современном этапе и его перспективы. — М.: Права человека, 2004. — С. 56.
8. Шаумян Т. Региональная безопасность — Южная Азия // Азия и Африка сегодня. — 2001. — № 9. — С. 27–30.
9. Carranza M. E. An impossible game: stable nuclear deterrence after the Indian and Pakistani tests // The Nonproliferation Review. — Spring-Summer, 1999.
10. Cohen S. F. The Idea of Pakistan. — Washington: Brookings Institution Press, 2004. — P. 167.
11. Gaurav K. Proliferation Unbound: Nuclear Tales from Pakistan // www.cns.miis.edu
12. Haqqani H. The Role of Islam in Pakistan's Future // The Washington Quarterly. — 2004. — № 28. — P. 85–96.
13. Huntley W. Nonproliferation prospects after the South Asian nuclear tests // The Nonproliferation Review. — 1998. — Fall. — www.cns.miis.edu
14. Mohan C. R. What If Pakistan Fails? India Isn't Worried... Yet // The Washington Quarterly. — 2004. — Winter. — P. 117.
15. Morrow D., Carriere M. The economic impacts of the 1998 sanctions on India and Pakistan // www.cns.miis.edu
16. Olbraith D., Berkhout F. Plutonium and Highly Enriched Uranium // The Washington Quarterly. — 2004. — Winter. — P. 97–116.

Following India's example, Pakistan conducted five nuclear tests on May 28, 1998, and declared itself a nuclear weapon state. In the global arena, the Indian and Pakistani nuclear tests challenged the international nuclear regime. Pakistan has tested both ballistic missiles and nuclear weapons. Pakistan initiated its nuclear weapons program in the early 1970s, after its defeat in the 1971 Bangladesh war. Pakistan has not announced a nuclear doctrine yet. The threat of use of nuclear weapons would be exploited to contain a larger military response from India. Pakistan's nuclear assets are reportedly under centralized military control. In the early 1990s, Pakistan acquired from China 34 complete M-11 ballistic missiles. Pakistan's Ghauri liquid-fuel ballistic missile is believed to be a copy or variant of the North Korean No-dong. There is, however, no clear indication that Pakistan has developed specialized command, control, communication and intelligence systems. Appearance of two new nuclear states became the threat for the existing of nuclear nonproliferation regime. Compatible actions of world community will help to find new methods of saving nonproliferation nuclear weapon regime.

Надійшла 6 квітня 2006 р.